

KİMYANIN TƏDRISİNDƏ ŞAĞIRDLƏRİN MÜSTƏQİL İŞLƏRİNİN PROBLEMLİ YANAŞMA İLƏ ƏLAQƏLƏNDİRİLMƏSİNDƏ MÜASİR EFFEKTİV TEXNOLOGİYALARDAN İSTİFADƏ

T.İ. Tağıyev

Cənab Dövlət Universitetinin professoru, p.e.d.

A.V. Zülfüqarova

Bakı Dövlət-İqtisadiyyat Humanitar kolleci

Təlim prosesində şagirdlərin müstəqil işlərindən istifadə edilməsi onları bilik əldə etməyə həvəsləndirir, mənimsənilmiş bilikləri tətbiq etmək bacarığı yaradılır, əqli fəaliyyəti səfərbər edir, tədqiqatçılıq qabiliyyətləri inkişaf etdirilir.

Problemlə təlimdən istifadə etməklə, məlum biliklərlə yeni bilik arasında ziddiyyət yaradılır, beləliklə də şagirdlərdə yeni materialı mənimsəmək üçün onlarda idraki tələbat formalaşdırılır.

Müasir effektiv təlim texnologiyalarından istifadə etməklə təlim alanların hamısının diqqətini bu prosesə cəlb etmək, onlar üçün maraqlı etmək, ən effektiv nəticələr əldə etmək mümkün olur.

Bu cür texnologiyadan istifadə etməklə ən mürəkkəb məsələlərin həllini cütlərlə, kiçik qruplarla və ya sinifin bütün şagirdləri ilə birlikdə həyata keçirmək mümkündür.

Müasir təlimin qarşısında qoyulan tələblərin təmin edilməsində bu metodlardan kompleks istifadə etmək lazımdır.

Şagirdlərin müstəqil işlərinin problemlə təlimlə əlaqələndirilməsində müasir metodlardan və effektiv texnologiyalardan istifadəyə aid bir dərs nümunəsini nəzərdən keçirək.

Aldehidlər və ketonlar mövzusunun tədrisi

Bu mövzunu tədris etməkdə məqsəd:

1. Aldehidlər və ketonlar haqqında ilk anlayış vermək;
2. Aldehidlərin quruluşu, adlandırılması, xassələri, alınması, tətbiqi ilə şagirdləri tanış etmək;
3. Molekulada atomların qarşılıqlı təsiri və maddənin xassəsinin onun quruluşundan asılılığı ideyasını inkişaf etdirmək;

Resurslar: dərslik, aldehidlərin və ketonların quruluş formuluna və homoloqlarına aid cədvəllər.

İş forması: ümumi siniflə, kiçik qruplarla və cütlərlə iş.

Təlim üsulları: interaktiv təlim metodları, problemlə təlimlə şagirdlərin müstəqil işlərinin əlaqələndirilməsi.

Dərsin gedişi:

I mərhələ:

Motivasiya. Problemin qoyuluşu.

Aldehidlər haqqında ilk anlayış verdikdən sonra onların ümumi formulunu, aldehidlərin homoloji sırasını yazmaqla onların üzərində müsahibə təşkil edilir.

Müsahibə zamanı aşağıdakı problemlə sual qarşıya qoyulur:

Aldehidlərin homoloji sırası ilə spirtlərin homoloji sırasının müqayisəsindən belə bir sual yaranır.

Aldehidlərin ilk nümayəndəsi olan CH_2O formaldehid adı şəraitdə qaz halındadır, lakin spirtlərin ilk nümayəndəsi metil spirti isə mayedir.

$\text{CH}_3 - \text{CHO}$ Asetaldehid isə 21°C -də qaz halına keçir. Bunun səbəbi nədən ibarətdir?

Şagirdlər müxtəlif fərziyyələr irəli sürürlər. Spirt molekulları arasında hidrogen rabitəsinin mövcudluğu ideyası irəli sürülür. Onda yeni bir problem ortaya çıxır.

Nə üçün aldehidlər üçün hidrogen rabitəsi xarakterik deyildir?

Müəllim hidrogen rabitəsinin yaranması şərtini onlara xatırladır. Şagirdlər düşündürücü fəaliyyətə cəlb olunduqdan sonra müəllim izah edir ki, aldehidlərdə bölünməmiş elektron cütünə malik oksigen atomunun və həmçinin hidrogen atomunun olmasına baxmayaraq spirtlərdə oksigenlə birləşmiş hidrogen rabitəsinin polyarlığı aldehidlərdəki karbonil qrupuna birləşən C-H rabitəsinin polyarlığından çoxdur.

Yəni hidrogen rabitəsinin yaranması üçün yüksək elektromənfiyyətə malik atomun olması ilə yanaşı protonlaşa bilən hidrogen atomunun da olması tələb olunur.

Aldehidlərdə isə karbonil $\text{H}-\overset{\text{O}}{\parallel}{\text{C}}-$ qrupundakı hidrogen atomu protonlaşma qabiliyyətinə malik deyil.

Lakin aldehidlərin karbonil qrupunda olan oksigen atomu başqa molekulun hidrogen atomu ilə hidrogen rabitəsi yarada bilər. Məsələn: formaldehidin oksigeni su molekulunun hidrogeni ilə hidrogen rabitəsi əmələ gətirir. Bunun nəticəsi olaraq formaldehid suda asan həll olur.

Bu izahatdan sonra yeni bir problemlə vəziyyət yaratmaq mümkündür.

Bu məqsədlə aldehidlərdə $-\overset{\text{H}}{\text{C}}=\text{O}$ funksional qrupda yerləşən C = O

karbon ilə oksigen arasında olan iki qat rabitə doymamış karbohidrogenlərdə olan ikiqat rabitədən nə ilə fərqlənir?

Şagirdlər müxtəlif fərziyyələr irəli sürür. Müəllim ikiqat rabitəyə qoşulmuş atomların elektromənfiliklərinin müxtəlifliyini onlara xatırladaraq belə nəticəyə gətirir ki, aldehidlərdə olan ikiqat rabitə doymamış karbohidrogenlərdəki iki qat rabitəyə nisbətən polyardır. Çünki müxtəlif atomlar arasında yaranır. Doymamış karbohidrogenlərdə isə ikiqat rabitə eyni atomlar arasında yaranır.

Daha sonra yeni bir problemlə vəziyyət yaradılır. Karbonil qrupunda olan ikiqat rabitə qonşu karbona birləşmiş C – H rabitəsinə təsir göstərə bilirmi?

Molekulada elektronların yerdəyişməsi qaydasına istinad edərək belə nəticə çıxarılır ki, karbonil qrupuna birləşən karbon yanındakı hidrogen (α - hidrogen) daha çox mütəhərrik olur. Ona görə ki, karbonil oksigeni molekulda elektron sıxlığını özünə tərəf cəzb etdiyindən, karbonil qrupuna qonşu karbona birləşmiş hidrogen atomları mütəhərrikləşir. Aldehidlərin oksidləşməsi zamanı ona görə də ilk növbədə α -hidrogenlər oksidləşir. Bu izahatla molekulada atomların qarşılıqlı təsiri ideyası bir daha inkişaf etdirilir. Bu əsasda aldehidlərin xassələri dərk etdirilir.

II mərhələ:

Tədqiqatın aparılması.

Bu mərhələdə aldehidlərin adlandırılması, xassələri və tətbiqinə aid materialın müstəqil öyrənilməsi şagirdlər üçün çətinlik törətmədiyi üçün onlara kitab üzrə müstəqil iş verilir.

Bu məqsədlə şagirdlər əvvəlcə qruplaşdırılır. Sonra suallar yazılmış tapşırıq vərəqələri onlara paylanılır.

Şagirdlər dərslikdəki materialı oxuyur və həmin suallara cavab hazırlayırlar.

Tapşırıq 1.

Dərslikdəki materialı oxuyun aşağıdakı suallara cavab hazırlayın.

1. Aldehidlərin adlandırılması qaydasını izah edin.
2. Aldehidlərin fiziki xassələrini söyləyin.
3. Aldehidlərin alınması hansı üsullarla mümkündür.

Tapşırıq 2.

1. Aldehidlər hansı kimyəvi reaksiyalara daxil olur? Misal göstərin.
2. Ketonlar hansı birləşmələrə deyilir.
3. Ketonları hansı kimyəvi üsullarla almaq olar?

Tapşırıq 3.

1. Ketonlar necə adlandırılır?

2. Nə üçün ikili spirtlərin oksidləşməsindən keton almaq olur?
3. Ketonlar hansı kimyəvi reaksiyalara daxil olur?

III mərhələ:

Tədqiqatın aparılması.

Şagirdlər yuxarıda verilən suallara cavab hazırlamaq üçün dərslikdən istifadə edərək müstəqil işi qruplarla yerinə yetirirlər.

IV mərhələ:

İnformasiya mübadiləsi.

Şagirdlər hazırladıqları cavabları qrup daxilində müzakirə edir, sonra hər qrupun nümayəndəsi lövhədə cavabları ümumi sinifə təqdim edirlər.

V mərhələ:

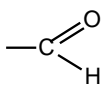
Bu mərhələdə cavabların ümumiləşdirilməsi və dəqiqləşdirilməsi yerinə yetirilir.

Müəllim şagirdlərin cavablarındakı qeyri-dəqiqliyi və natamamlığı dəqiqləşdirir və tamamlayır.

VI mərhələ:

Nəticələrin ümumiləşdirilməsi.

Yeni mövzuya aid öyrənilən biliklər aşağıdakı müddələrlə ümumiləşdirilir.



1. Aldehid qrupu aldehidlər üçün funksional qrup hesab olunur.
2. Aldehidlərin adının sonuna “al” şəkilçisi əlavə olunur.
3. Aldehidlərdə izomerlik ona qoşulmuş radikalın izomerliyi ilə müəyyən edilir.
4. Aldehidlərdə karbonil qrupuna birləşən hidrogen atomununun protonlaşma qabiliyyəti az olduğundan onlar arasında hidrogen rabitəsi yaranmır. Buna görə də aldehidlər onlara müvafiq spirtlərlə müqayisədə aşağı temperaturda qaynayır.
5. Aldehidlər üçün xarakterik reaksiya gümüş-güzdü reaksiyasıdır.
6. Aldehidlərin öz aralarında gedən reaksiya aldol reaksiyası adlanır.
7. Ketonların adının sonuna “on” şəkilçisi əlavə olunur.
8. Ketonlar gümüş-güzdü reaksiyası vermir və polimerləşirlər.

VII mərhələ:

Yaradıcı tətbiq etmə.

Bu mərhələdə qruplara aşağıdakı məsələ və çalışmaları həll etmək tapşırılır.

1. Aşağıdakı sxemə aid reaksiya tənlikləri yazın.



2. Aşağıda formulları verilən birləşmələrdə C-nun oksidləşmə dərəcəsinə göstərin.



3. Aldol reaksiyasına aid bir reaksiyanın tənliyini yazın.

Qruplardan yuxarıdakı sual və çalışmalara cavab aldıqdan sonra, cavablar qiymətləndirilir.

Meyarlar Qruplar	Suallara verilən cavabların düzgünlüyü	Qrupların fəallığı	Qruplarda mehriban əməkdaşlıq	Əlavə materialdan istifadə	Analiz sintez ümumiləşdirmə bacarığı	Nəticənin təqdim edilməsi
I						
II						
III						
IV						

Meyar cədvəli lövhədən asılır və qiymətləndirmə həmin cədvəldə qeyd edilir.

Ev tapşırığı: Dərslikdən aldehidlər və ketonlar mövzusunı öyrənmək.

Tapşırığı yerinə yetirmək: Aldehidlərin tətbiqi sahələrini şəxələndirmə priyomundan istifadə etməklə göstərin.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Abbasov V.M., Abbasov M.M. və başqaları. "Kimya". Ümumtəhsil məktəblərinin 11-ci sinfi üçün dərslik.
2. Tağıyev T.İ. Üzvi kimyanın tədrisi metodikası.(ali məktəblər üçün dərslik). Bakı,"Elm".2015,224səh.

Т.И. Тагиев

*д.п.н. ,профессор кафедры Химия, Гянджинского Государственного
Университета*

А.В.Зулфигарова

Бакинский Государственный Экономический и Гуманитарный колледж

**Сочетании самостоятельной работы учащихся с проблемного подхода
использование современных эффективных технологий при изучении химии**

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена методике сочетания самостоятельной работы учащихся с проблемного подхода использование современных эффективных технологий при изучении химии.

T.I. Tağıyev, A.V. Zulfiqarova

**Approach to the problem of coordinating the teaching of chemistry students of
modern learning technologies**

ANNOTATION

The article is an independent work of students in the teaching of chemistry problematic approach is the method of co-ordination of modern learning technologies.

Açar sözlər: müstəqil işlər, problemlı təlim, effektiv texnologiyalar, metodika.

Ключевые слова: самостоятельное работы, проблемные обучение, эффективные технологии, методике

Key words: ndependent studies, the problem of training, effective technologies, methods